

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора політичних наук, доцента,
Пояркової Тетяни Костянтинівни
на дисертацію **Тімашової Вікторії Михайлівни**
«Конституювання й функціонування політичної сфери транзитного
суспільства: теоретико-методологічний аналіз»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки

Актуальність теми дисертації «Конституювання й функціонування політичної сфери транзитного суспільства: теоретико-методологічний аналіз» зумовлена кількома важливими чинниками. По-перше, це надмірне використання в науковому середовищі поняття «політична сфера». По-друге, це підміна сутності поняття «політична сфера» множиною близьких, але не тотожних понять, а саме: «сфера політичної взаємодії», «галузь політичної діяльності», «простір політичного плюралізму». По-третє, це розгляд понять «політична сфера» та «політична система» як синонімічних.

Можна погодитися із В. М. Тімашовою в тому, що необхідність такої наукової роботи пояснюється фактом розпорошення поняття «політична сфера» «по багатьох підручниках із політології, соціології, філософії політики, державного управління, яке не містить цілісного, виваженого уявлення» [Дисертація, с. 149]. Ця обставина, у свою чергу, актуалізувала пошук дієвого міждисциплінарного підходу, що дозволив би відображати життя у його різноманітті та поза вузькими науковими рамками тієї чи іншої наукової галузі [Дис. с. 25].

Структура дисертації «Конституювання й функціонування політичної сфери транзитного суспільства: теоретико-методологічний аналіз» демонструє, як само здобувачкою було заповнено прогалину в комплексних політологічних дослідженнях такого поняття, як «політична сфера».

У першому розділі – «Теоретико-методологічні й гносеолого-історіологічні виміри сферного феномену та політико-сферної проблеми» було визначено: 1) зміст терміна «сферний феномен»; 2) підходи до відокремлення сфери суспільного життя від інших суспільних феноменів; 3) теоретико-методологічний інструментарій дослідження. Так, здобувачка окреслює політичну сферу як дуальне поле з різнорівневими площами: сферою суспільного життя та галуззю життєдіяльності людини. Базовими складовими цієї конструкції є «країна – суспільство – держава». Це уможливило розгляд еволюції поняття «політична сфера» через аналіз: 1) генези політичної сфери; 2) теорії політичної сфери; 3) методології інтерпретації буття політичної сфери [Дис. с. 37, с. 41].

У другому розділі – «Політико-сферний феномен в історіологічних вимірах та на тлі історико-пізнавальних епох» – послідовно розглянуто особливості появи ідеї сферного феномену, оформлення концепції суспільної сфери та еволюцію теорії політичної сфери. Не можна не відзначити прагнення здобувачки охопити значний сегмент людської історії - від міфів, народного фольклору, писемних джерел античної, середньовічної та ренесансної епохи до аналізу теоретичних праць мислителів Нового й Новітнього часів.

У третьому розділі - «Диференціація політичної сфери з полісемізму сфер суспільного життя» - авторка відстоює думку, що втілення політичної сфери відбувається через «посередництво своїх супутників - політичної системи, політичного режиму, форми політичного правління тощо» [Дис. с. 118-119]. У межах цього розділу було висвітлене питання про співвідношення понять «сфера» і «система» через констатацію нерозривної єдності з політичною сферою як структурою, що охоплює головні складники та елементи політичних відносин, політичних інститутів і політичної діяльності в життєвому просторі політичної системи.

Особливу увагу привертає аналіз наукового доробку Івана Михайловича Варзара – наукового консультанта, який обґрунтував необхідність розуміння сутності поняття сфери як царини буття людей, у якій вони об’єктивують свої потреби та інтереси, ставлять до реалізації повсякденні та перспективні життєві цілі, завдання і проблеми. Під таким кутом зору сфера складається з трьох обов’язкових елементів: 1) відносин; 2) інститутів; 3) ідеологій. У контексті взаємодії цих елементів і утворюються політичні системи, а політичний інститут отримує визначення складової політичної сфери, де «інституційно-владний механізм» урівноважується відповідними сферами державної політики – економічною, аграрною, промисловою, культурною, молодіжною, фінансовою, міграційною, пенсійною і т. д.

У четвертому розділі – «Структурно-функціональний аналіз політичної сфери транзитного суспільства» – була здійснена спроба розглянути політичні відносини людей у політичній сфері, інститути політичної сфери, політичну ідеологію крізь призму структур і функцій політичної сфери.

Цей підрозділ демонструє послідовне обґрунтування припущень здобувачки щодо необхідності врахування певних теоретичних аспектів, які не збігаються з усталеними, а саме: 1) еволюції уявлень про розподіл владних повноважень (зокрема, уявлення про наявність чотирьох гілок у спадщині діячів Нового часу, де окремим видом є монархічна влада (Дж. Локк, Ш.-Л. Монтеск’є); 2) розгляду демократизації як процесу одночасної децентралізації та «багатоточкового плюралізму» [Дис. с. 224, с. 218].

У п’ятому розділі – «Політична сфера сучасного українського суспільства: динаміка тріади “зміни – реформування – модернізація”» констатується, що однією з причин трансформаційних проблем сучасної України є проблеми реформування політичної сфери – через гальмування становлення громадянського суспільства, де основною причиною виступає брак «політико-людського кадрового фактору».

В. М і машова наголошує на особливій ролі політологічного знання, каркасом якого є політична воля, а зовнішньою оболонкою всієї конструкції – мораль. Відтак, на думку здобувачки, успішність демократизації залежить від «кадрового корпусу», який очолює лідер країни, що повинен приймати рішення саме в координатах політичної сфери.

Слід відзначити не тільки наукову значущість, а й практичну спрямованість представленої роботи. Так, у заключному підрозділі п'ятого розділу було висвітлено підсумки співавторського (дисертантки та її наукового консультанта) політологічного дослідження від травня 2014 р., що мало за мету з'ясувати зміст передвиборних програм двох десятків кандидатів на посаду Президента України.

Отже, можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації дисертації мають достатнє теоретичне, методологічне й емпіричне обґрунтування. Це зумовлюється великою кількістю проаналізованих здобувачем наукових праць, апробацією результатів дослідження на науково-практичних конференціях, а також використанням сучасних загальнонаукових і конкретно-наукових методів дослідження.

На нашу думку, все наведене вище засвідчує, що дисертація Ті машової Вікторії Михайлівни «Конституювання й функціонування політичної сфери транзитного суспільства: теоретико-методологічний аналіз» характеризується теоретичною та практичною значущістю. Теоретичні узагальнення та практичні міркування, висвітлені в дисертації, можуть бути використані в наукових розвідках, а також у викладанні як загального курсу «Політологія», так і спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, що готують політологів.

Пропонована дисертація є структурно та логічно узгодженою науковою працею. Зазначимо, що зміст автореферату та основні положення дисертації є ідентичними. У тексті автореферату відображено основні положення, зміст, результати та висновки здійсненого дисертаційного дослідження.

Ознайомлення з текстом автореферату та дисертації дає підстави стверджувати, що за структурою та змістом вони відповідають вимогам, що висуваються МОН України.

Потрібно відзначити власний науковий стиль здобувачки, що втілюється як в особливостях постановки наукових завдань, так і в запропонованих способах їх розв'язання. Найбільш повно це втілюється у «графічних зображеннях, із відповідними короткими концептуально-супровідними текстами, що відображають не тільки узагальнення минулого, спроби осмислити сучасне, а й окреслення обривів політичної сфери майбутнього» [Дис. с. 49]. На нашу думку, ці схеми не тільки доповнювали текст, а й стали своєрідним способом узагальнення теоретичного та прикладного масиву інформації.

Не можна оминати й того, що дисертація В. М. Тімашової є творчим продовженням багаторічних напрацювань Івана Михайловича Варзара, який запропонував (без перебільшення) власну картину політичного світу та виступив розробником авторських науково-методологічних пропозицій дослідження трансформаційних процесів української держави на основі пошуку пояснення сучасних політичних процесів у минулому.

Усе це разом зумовило низку дискусійних положень дисертації, що потребують подальшого обговорення. До них, зокрема, треба віднести такі зауваження.

Перш за все, це дещо спрощене та схематичне розуміння історії всупереч проголошеному зверненню до історичного методу, що визначається як «опис фактів і явищ, що відбуваються у політичній сфері в конкретно-історичних обставинах, у взаємозв'язку та взаємозумовленості, з урахуванням розстановки й політичної орієнтації соціальних груп, верств, громадських організацій» [Автореферат, с. 3-4]. Так, у дисертації можемо прочитати: «У цьому зв'язку виділяємо «робочий момент»: Елладу й Рим у призмі досліджуваної проблеми ми розглядаємо не окремо, а як невід'ємний

один від одного політичний дуалітет, оскільки саме римське суспільство прийшло на зміну рабовласницьким суспільствам Греції та елліністичних держав як заключний акорд рабовласницької формації» [Дис. с. 72].

По-друге – це не завжди виправдане проведення паралелей між викликами сучасності та історичними фактами, що засновується на уявленні про цивілізацію як триумф західної культури, яка виникла в результаті послідовного руху на шляху до прогресу людства. Як приклад наведемо таку думку: «Вважаємо, що президентська форма правління у пострадянських країнах пояснюється відсутністю на початковому етапі існування структурованих політичних сил, об'єднаних у сильні та впливові політичні партії. Сильний голова держави конче потрібен у кризовий (перехідний) період державотворення, що мало місце ще у давніх греків» [Дис. с. 211].

У подальшому можна порадити здобувачці ознайомитися з такими працями: 1) Даймонд Дж. Ружья, микробы и сталь: История человеческих сообществ. М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2010. 604 с.; 2) Осборн Р. Цивилизация. Новая история Западного мира. М. : АСТ: АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2008. 764 с.

По-третє, здобувачці не завжди вдається зберегти неупереджену позицію стороннього спостерігача, що призводить до невиправданих аналогій з реаліями державотворення сучасної України.

Так, у розділі 2.2. «Європейське Середньовіччя і Ренесанс: відокремлення політичної сфери від інших локусів суспільного життя» наводяться дещо необгрунтовані міркування щодо підстав «Основ соціальної концепції Української Православної Церкви» [Дис. с. 79]. Наприклад, емоційним є твердження про те, що «на орієнтирах здорового глузду псевдоеліта розпочала своє «державотворення знизу». Таким чином, «наосліп» в одному регіоні «по-новому розбудовували» чи то «країну», чи то «суспільство», чи то «соціум», а в синтезі тим «новотвором» щоразу виявлялася «незалежна держава»; в іншому регіоні «нову Україну»

покладали на реанімації цінностей козацького самоврядування та позавчорашнього радянського колгоспного ладу і т. п. При чому тут якісь «сфери» і «галузі»? [Дис. с. 144].

По-четверте, відзначимо тяжіння до необґрунтованих узагальнень. Як приклад наведемо такі твердження: 1) «Цим нам підказано думку: в усі часи та в усіх країнах «народ у політиці» – завжди «річ у собі» [Дис. с. 73]; 2) «До того ж відомо, що «візантійська держава була найгіршим зразком держави взагалі» [Дис. с. 80]; 3) Т. Мор в «Утопії» «...підтекстуально натякає на регулятивні ролі держави як головного кротологічного інституту політичної сфери» [Дис. с. 84].

По-п'яте, потрібно вказати на не завжди вдалий вибір наукових понять. Наприклад, авторка пише про «системне посередництво», що визначається як «інклюзивність», яке «у даному контексті» пов'язане із «квазімежуванням» політичної сфери та політичної системи [Дис. с. 118-119]. Проте частіше використовують поняття інклюзія (від англ. inclusion – включення), що розглядається як процес збільшення ступеня участі елементів у системі.

По-шосте, не можна оминати надмірну публіцистичність тексту, спричинену прагненням полегшити сприйняття наукових викладень, що втілюється в манері ставити запитання читачеві та разом шукати відповіді. Відзначимо й приклади використання у науковому дослідженні думок сучасних письменників, бізнесменів, політиків [Дис. с. 40, 45, 49, 110, 157].

Простежуються й окремі мовні огріхи [Дис. с. 50, 63, 71, 74, 83]. Серед іншого відзначимо невдале використання слова «сленг» як синонім слова «поняття» [Дис. с. 73, 118]. Водночас без посилань і визначень у тексті використані деякі поняття, як-то «полісенсібїлія» (у трактуванні Б. Рассела) та «філософгеми» (М. Мамардашвілі) [Дис. с. 68, 90].

Загалом, висловлені зауваження не ставлять під сумнів отримані наукові результати і можуть бути повністю враховані в подальшій науковій діяльності дисертантки.

Підсумовуючи, зазначимо, що дисертаційна робота з досліджуваної проблеми виконана вперше і поглиблює існуючі знання політичної науки. Дисертація є завершеною, самостійно підготовленою кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані та практично цінні результати, що вирішують нагальне завдання дослідження політології як науки, що має власну історію становлення та нелегкий шлях розвитку теоретичного доробку та прикладних напрацювань.

На нашу думку, актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота їх викладення в опублікованих працях повністю відповідають вимогам до докторських дисертацій.

Відтак є усі підстави вважати, що дисертаційна робота «Конституювання й функціонування політичної сфери транзитного суспільства: теоретико-методологічний аналіз», подана на здобуття наукового ступеня доктора наук, відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015 та № 567 від 27.07.2016), а її авторка – Тімашова Вікторія Михайлівна – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

доктор політичних наук, доцент,
професор кафедри парламентаризму
та політичного менеджменту НАДУ
при Президентові України

Т. К. ПОЯРКОВА

Учений секретар

Національної академії державного управління
при Президентові України

А.П. Рачинський

